A közfoglalkoztatás tapasztalatai és eredményei két észak-alföldi városban

SZABÓ ANDREA

Kulcsszavak: állami beavatkozás, közfoglalkoztatás, önkormányzat, szervezés, reintegráció.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az elmúlt két évtized alatt az aktív korú, tartósan munkanélküli személyek megsegítésére a különböző kormányok egyaránt a közfoglalkoztatási programokat támogatták, amelyeket döntően a helyi önkormányzatok szerveztek meg. A szakértők szerint az eltérő érdekek mentén kiépült másodlagos munkaerőpiac többnyire a célcsoport ellátórendszerben történő cirkulációs mozgatását segíti elő, tehát a reintegráció helyett konzerválhatja a meglévő társadalmi és gazdasági problémákat. Az eddigi makroszintű hatásvizsgálatok szerint a programok alacsony reintegrációs hatásúak. Jelen kutatómunka célja az volt, hogy jól szervezett, konkrét programok esetén magasabb kimenetet tárjak fel. Ehhez két észak-alföldi város, Debrecen és Hajdúböszörmény programszervezési és kiközvetítési gyakorlatát (menedzsment) elemeztem, továbbá a résztvevők munkaerő-piaci helyzetét követtem nyomon. Új módszertani megközelítéssel, a longitudinális panelvizsgálat alkalmazásával, a debreceni programok eredménye szerint az egykori résztvevőknek 22,06%-a, a hajdúböszörményi esetén 19,37%-a rendelkezett bejelentett munkaviszonnyal. Az elhelyezkedés egyik kulcsfontosságú változójának tekinthető a végzettség, amit a jó közepes (r = –0,578) korrelációs együttható értéke is alátámasztott. Megállapítható, hogy a reintegráció endogén tényezői, mint a menedzsment, a programszervezés és a célzott kiközvetítés gyakorlata vagy a piacképes szakismeret átadása mérvadó, érvényesült a „megfelelő helyen és időben a megfelelő ember" elve. A mindenkori gazdaság helyzete exogén tényezőként jelentkezett. A hajdúböszörményi vizsgálatnál felmértem a megkérdezettek mezőgazdasági kapcsolódását is. Habár a mintába kerültek 85%-a rendelkezett termelésre alkalmas saját kerttel, csak 39,1%-uk gazdálkodott benne, és döntően önellátási célból.

BEVEZETÉS

Az *állami beavatkozás* szükségessége, illetve eszközrendszere a jóléti államok gazdaságpolitikájának egyik sarkalatos, mégis sokat vitatott pontja. Az elmúlt években a foglalkoztatottak létszámnövekedése mögött többnyire olyan országos munkahely-teremtési „kampányok" álltak, amelyek az aktív korú, tartósan munkanélküli személyeket vezették vissza átmenetileg a munka világába.[1]

[1] A legutóbbi kormányváltás után a „munkaalapú társadalom" alappillérei szerint a vidéken élők helyzetét mintaprojektek (START program) támogatásával is elő kívánták segíteni.

A munkaerőpiacon globális és lokális szinten is óriási problémák jelentkeztek, különösen a 90-es évek első felében, illetve a 2008–2010-es világválság idején. Míg a posztszocialista országokban a transzformációs recesszió idején (90-es évek eleje) főleg a rendszerváltáshoz köthető térszerkezeti és strukturális változások következtében nőtt a munkanélküliség, addig legutóbb a globalizációnak köszönhetően a válság időbeli és térbeli elhúzódással jelent meg a fejlett és fejlődő országokban, és súlyos gazdasági, társadalmi problémákat okozott. Magyarországon, a hátrányos helyzetű vidéki térségekben a 90-es években bekövetkezett a lokális munkaerőpiacok oly mértékű zsugorodása, hogy a vidéki gazdaságok önfenntartó képessége gyakorlatilag megszűnt (*Bánfalvy, 1998; Fehér, 2005*). Mára a halmozott körforgás elméletének értelmében (*Sarudi, 2003*) a marginalizálódott területeken élő tartósan munkanélküliek többnyire rászorultsági alapú támogatásokból,[2] illetve egyéb transzferjövedelmekből élnek, és tartós munkalehetőség híján a fekete és a szürke foglalkoztatás, továbbá a közfoglalkoztatás nyújthat megélhetést számukra (*Bass, 2010; Biró et al., 2012*).

A negatív munkaerő-piaci folyamatok következtében az aktív munkaerő-piaci eszközök (röv. ALMP[3]) nemzetközi szinten népszerűek lettek, és ezek közül hazánk jobb- és baloldali kormányai egyaránt a közfoglalkoztatást preferálták. Az elmúlt két évtized során kiépítették a teljes rendszerét, és három főszereplőjét – a szervező önkormányzatokat és a kedvezményezett szereplőket[4], a bevont munkáltatókat és az érintett célcsoportot – az állam eltérő érdekek mentén támogatta. Eszköztárát tekintve bevezették a *közhasznú* (1987), *közmunkaprogram*okat (1996), a közcélú foglalkoztatási formát (2001), 2009-ben pedig ennek egy központi irányítású, univerzális „*Út a munkához*" (UMA) elnevezésű programját. A legutóbbi kormányváltás után is fenntartották a központosított struktúráját, viszont a meghirdetett *Nemzeti Közfoglalkoztatási Program* (2011. január 1-jétől) megszüntette a korábbi differenciált eszközrendszert, azaz a 3 programtípus helyett egy START munkaprogramot[5] indított el.

Mindent egybevéve a különböző kormányok a különböző eszköztípusok gazdájává döntően a mindenkori önkormányzatokat jelölték ki, ezzel a munkanélküliség makroszintű problémáját mikroszintre hárították át, és a GDP-növelő tényleges munkahelyteremtést szorgalmazó hosszú távú és összehangolt gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai koncepció helyett létrehozták a másodlagos munkaerőpiacot jelentő közfoglalkoztatást.

SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEK

A korábbi megállapításokra hivatkozva (*Szabó – Csoba, 2009*), a programok elméletileg azt a célt szolgálják, hogy a munka nélkül lévők számára a segély helyett a képességekhez és készségekhez igazított munkahelyet biztosítsanak, valamint az érintettek minél hamarabb tartósan kerüljenek vissza az elsődleges munkaerőpiacra. Ez a törekvés találóan a „hal helyett hálót adjanak a munkanélkülieknek" elv (*Frey, 1993*). Ezzel szemben a vizsgált eszközök gyakorlatilag nem a nyílt munkaerő-piaci kimenetet segítették elő, hanem a programokban részt vevők tartós munkanélküliségének enyhíté-

[2] Szociális igazgatásról és a szociális ellátásról szóló 1993. évi III. törvény (Szt.) szerint a települési önkormányzat rászorultság elve szerint a passzív, munkanélküli ellátásból kikerült személyek számára jövedelempótló támogatást (JPT), később (1997) rendszeres szociális segélyt (RSZS) nyújthat.

[3] Active Labour Market Policies.

[4] Például: civil szervezetek, közfeladatot ellátó intézmények és szervezetek, gazdasági társaságok stb.

[5] 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatással kapcsolatos egyéb törvény módosításáról.

sét, az átmeneti jövedelem biztosítását vagy a munkatapasztalat szerzését. A közfoglalkoztatásba történő bekerülés és kilépés mindenkor összefüggött a munkaerőpiac passzív eszközeivel (különböző biztosítási alapú ellátási formák; munkanélküli/álláskeresési ellátások), valamint a rászorultsági alapú támogatásokkal. Ráadásul 2000 májusát követően életbe lépő „segély helyett munka" elv értelmében az ellátás nem jár ingyen, a közfoglalkoztatásban történő részvétel kötelezővé vált. Lényegében a rendszer alappillérei – az állami kontroll, a finanszírozási érdekeltség fenntartása[6] – megerősítették, hogy külföldi példákhoz hasonlóan az aktívák szabályozása gyakran vergődött a kormányok politikai népszerűsítésének csapdájában (*Boone – Ours, 2004; Hudomiet – Kézdi, 2008*).

Vajon ilyen feltételek mellett milyen lehet a programok munkaerő-piaci kimenetele? A fejlett piacgazdaságokban az egyes eszközök hatékonyságát hatásvizsgálatokkal mérik, amelynek nemzetközi viszonylatban széles körű módszertana ismeretes.[7] Egyik típusa az *értékelő kutatás*, amely alapvetően ökonometriai, szociológiai és statisztikai módszertanon alapuló mennyiségi és minőségi technikákat használ (*Frey – Simkó, 1993a, b; Kézdi, 2004*). Intézményi szinten az *Országos Munkaerő-piaci Központ* 1994 óta végez monitoringelemzéseket a hagyományos aktív eszközök eredményességéről, miszerint a programok befejezését követően három hónap múlva a munkaügyi központok postai úton kiküldött kérdőívekkel felkeresték az érintett személyeket, illetve a munkáltatókat, hogy nyomon kövessék a résztvevők elsődleges munkaerőpiacon történt elhelyezkedési arányát.[8] Új szisztéma szerint 2009-től három helyett hat hónap múlva kerül sor a felmérésre (*Tajti, 2009*). A hatásvizsgálatok módszertani kérdéseiről, illetve a közfoglalkoztatás eredményességéről egyre több szakirodalom tesz említést, mint például *Biró és szerzőtársai (2012)* vagy *Fazekas és Scharle (2011)* tanulmánykötetének fejezetei, a *Munkaerőpiaci tükör különszáma (2011)*. Mindezekből néhány megállapítást célszerű kiemelni.

A *közmunkaprogramok*ról nagyon kevés tanulmány számol be, hiszen kezdettől fogva a legalacsonyabb végzettségű és hátrányos helyzetű munkanélküliek sorsának átmeneti javítására használták. Egy, a program munkavállalási hatásáról készült felmérés szerint a résztvevők kisebb valószínűséggel (30-35%) helyezkedtek el, mint a kontrollcsoportba került nem segélyezett, munkaképes inaktív személyek, tehát a kutatók szerint nincsen szignifikáns munkaerő-piaci státuszjavító hatása (*Firle et al., 2007*). Ugyanakkor hátrányos helyzetű vidéki térségekben ez a munkaforma az egyetlen és átmeneti munkalehetőség, azonban tranzitív hatása, azaz a tartós foglalkoztatás elérésére egyáltalán nem alkalmas, mi több, erősítheti a beragadási hatást, az eszközfüggőséget (*Hudomiet – Kézdi, 2008; Bass, 2010*).

---

[6] Az állami kontroll a paternalista hagyományokat követő eszköz egyik sarkalatos funkciója, miszerint a célcsoportot jelentő segélyezetteket szűrni kell. Amennyiben valaki indokolatlanul nem fogadja el a felajánlott és számára megfelelő munkalehetőséget, részére a segély folyósítását megszüntethetik (*Jászberényi – Szabó, 2006*). Ezzel lényegében a munkátlanság egyéni felelősségre vezethető vissza, azaz társadalmi/kormányzati szinten a probléma egyénekre hárítása történik (*Ferge, 2008; Bass, 2010*). A másik pillér a finanszírozási érdekeltség fenntartása, ugyanis a programok támogatásával a helyi önkormányzatok a segély helyetti munkabér kifizetésével szociális költségmegtakarítást realizálhatnak, míg a törvényben rögzített kötelező közfeladatok ellátása működési költségcsökkentést biztosít számukra.

[7] Az első híres hatásvizsgálat *Ashenfelter (1978)* nevéhez fűződik, aki azt kutatta, hogy egy hagyományos átképzési program milyen hatással volt a résztvevők keresetére azon személyekhez viszonyítva, akik nem vettek részt benne (kontrollcsoport) (*Hudomiet – Kézdi, 2008*).

[8] A végeredmény azonban számos tényezőtől függ; adathiánytól, helyi munkaerőpiac sajátosságaitól, az érintett népesség demográfiai, képzettség szerinti és munkaerő-piaci magatartásától stb.

A *közhasznú programok* évenkénti monitorvizsgálatai többnyire alacsony reintegrációs hatásról számoltak be, például 1996-ban 1,9%-os, 2000-ben 1,4%-os elhelyezkedési arányt mutatott ki a központi hivatal (*Frey, 2002*). Ezzel szemben *Orsovaiék (2001)* egy budapesti programokból véletlen kezdőpontú szisztematikus mintavétellel végzett nyomonkövetéses vizsgálat során 18,8%-os reintegrációt bizonyítottak be. Végül egy 2006-os Somogy megyei vizsgálat a programot követően a mintába kerültek 15%-áról, majd három hónappal később a megkérdezettek 27%-áról bizonyította, hogy állást talált (*Frey et al., 2007*).

Az utóbbi évtized legnépszerűbb programja, a *közcélú foglalkoztatás* is alacsony számban és arányban juttatta vissza az érintetteket a versenypiacra. A célcsoport számára „a közfoglalkoztatás három lába, azon belül a közcélú foglalkoztatás jelenti az egyetlen lehetőséget megbillent társadalmi státuszuk szinten tartására" (*Dögei – Mód, 2007, 95. o.*). Életstratégiájukban a közfoglalkoztatás mellett mindenféle alkalmi, feketemunka szerepel, hiszen sok esetben elavult szaktudással, deviáns életvitellel rendelkeznek, sok esetben egy akut munkaerőkereslet-hiánnyal küzdő térségben. Végül a népszerű UMA-t illetően kiderült, hogy a piaci feltételek és a rendszer hiányosságai miatt szintén alacsony hatékonyságú volt. Többek között nem építették ki a programmegvalósítás monitoringrendszerét, és a felülről nyitott finanszírozási kerete mellett nem ellenőrizték a tervek tartalmi végrehajtását és azok szükségességét (*Keller – Bódis, 2012*).

Végezetül a terjedelmi korlátok miatt röviden összegezve, számtalan kutató egybehangzó megállapítása szerint ezek az eszközök *alacsony hatásfokúak, drágák* és nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket (*Boone – Ours, 2004; Frey et al., 2007; Csoba et al., 2010; Kézdi, 2011*). Ugyanakkor *Hudomiet és Kézdi (2008)* nemzetközi áttekintése szerint a *célzott*, speciális célcsoportokra kidolgozott *programok* sokkal *sikeresebbek*, mint az *univerzális típusúak*. Ezen kívül felhívták a figyelmet a programok *szabályozási* és *szervezési* kérdéseire is, mivel ezek jobban befolyásolják a közvetlen hatását, mint maga az eszköz típusa (*Kézdi, 2004*).

Összességében a közfoglalkoztatás rendszere a *reintegráció helyett az ellátórendszerben való cirkulációs mozgás*t (parkoltatás), azaz a segélyezettek bennragadását *segíti elő*, és az érintettek az ellátási *jogosultság meghosszabbításának eszköze*ként tekintik őket. Ezáltal konzerválhat bizonyos társadalmi viszonyokat és meglévő problémákat, hiszen az önkormányzatok nem tudják tartósan csökkenteni a munkanélküliséget és növelni az elsődleges piac keresletét, csupán fenntartják a másodlagos piacot (*Ferge, 2008; Váradi, 2009; Csoba et al., 2010*).

ANYAG ÉS MÓDSZER

Bár makroszinten a közfoglalkoztatási eszközök alacsony reintegrációs hatása ismert, felmerülhet a kérdés, hogy egy mikroszintű önálló kutatás – konkrét eszközök és megfogalmazott céljaik ismeretében – ugyanezt igazolná-e? Feltételezhető, hogy a heterogén adottságokkal rendelkező önkormányzatok programszervezési menedzsmentje eltérő, ebből fakadóan a lokális kimeneti eredmények is különbözhetnek.

Az aktív eszközök hatékonysága, a társadalmi, munkaerő-piaci integráció sikeressége csak egy jól szervezett, a gazdasági és társadalmi feltételek szélesebb körére is kiterjedő követő vizsgálat keretében mérhető igazán. Míg a közvetlen sikerek már a program időtartama alatt jelentkeznek, például az érintettek átmenetileg munkához, jövedelemhez jutnak, addig a valódi eredmények csak a tartós visszailleszkedéssel bizonyíthatók. A korábbi kutatási eredményeket figyelembe véve (*Orsovai et al., 2001;*

Frey, 2002; Frey et al., 2007; Tajti, 2009) célszerűnek tűnt *egy új módszertani megközelítés*t alkalmazni, miszerint a kiválasztott önkormányzatok programjait hosszabb mérési időintervallummal érdemes nyomon követni. Erre *Card és szerzőtársa* is felhívta a figyelmet, miszerint a programértékeléseknél a kimenet kulcsfontosságú tényezője a mérés időtávja (*Galasi – Nagy, 2012*). Az új megközelítés azzal is indokolható, hogy a sikeres elhelyezkedés összefügg a gazdasági és munkaerő-piaci körülményekkel, ezért az évekig is elhúzódó recessziók idején szervezett programok résztvevőinek az átmeneti foglalkoztatást követően jóval kisebbek az esélyei a tartós reintegrációra. Ezen kívül az akut munkaerő-keresleti hiánnyal küzdő térségekben minimális a gazdasági növekedés vagy az új munkahelyek keletkezése. Számolni indokolt ugyanakkor azzal is, hogy az időtáv miatt a nettó programhatás nehezen mérhető, azaz a bruttó eredményt nem lehet elválasztani azon hatásoktól (kiszorító helyettesítő, holtsúly), amelyek a beavatkozástól függetlenül bekövetkeznek.[9] Ezen felül *Kézdi (2011)* kiemelte, hogy kevés a hiteles, nyilvánosan elérhető mikroszintű elemzés, amely a helyi sajátosságokat és a menedzsment részleteit kulcstényezőként venné számba.

A debreceni programvizsgálat

A 2008-as hatásvizsgálat anyagát a transzformációs recesszió időszakából kiválasztott két konkrét debreceni közfoglalkoztatási program adta, amelyeket a Debreceni Önkormányzat Szociális Irodáján kialakított *Foglalkoztatási Csoport* 1997-ben és 1998-ban szervezett meg. Az előbbi egyszerűen csak „*közhasznú*” programként emlegetett *speciális rétegprogram* volt, amelyben érettségizett, nemritkán diplomás tartósan munkanélküli személyek (238 fő) átmeneti szakirányú foglalkoztatását támogatták több mint 30 befogadó intézményben.[10] A másik a *Tücsökzene '98 elnevezésű közmunkaprogram*, amely tevékenységét tekintve környezetvédelmi, természetvédelmi feladatok elvégzését vállalta a város kiemelt pihenőövezeteiben. A pályázatkritérium szerint a résztvevők 60%-ának 40 éven felüli tartósan munkanélküli személynek kellett lennie, azaz gyakorlatilag alacsony bemeneti feltételeket támasztott a résztvevők (197 fő) iránt. Lényegében a két programot eltérő céllal és a lehetőségekhez képest differenciált célcsoportoknak szervezték, s ez a kimeneti eredmények különbségét is segített alátámasztani.

Az értékelő kutatás célja az volt, hogy a programszervezésen túl az egykori résztvevők foglalkoztatási életútját feltárja, valamint a sikeres reintegrációt befolyásoló tényezőket meghatározza. Mindez módszertanilag a programszervezés és kiközvetítés gyakorlatának (menedzsment) vizsgálatára, továbbá a résztvevők munkaerő-piaci helyzetének nyomon követésére bontható mennyiségi és minőségi adatfelvételi eljárások segítségével (1. ábra).

1. ábra
Mindkét programvizsgálat módszertana

Értékelő kutatás
menedzsmentelemzés
Mennyiségi és minőségi adatfelvételi eljárások
longitudinális panelvizsgálat
célcsoport-specifikus kérdőív
hólabda módszere
hivatalos adatbázisok lekérdezése
mélyinterjúk stb.

Forrás: saját szerkesztés

[9] A felméréshez kiválasztott programok esetén is bruttó eredményt sikerült mérni.

[10] Debrecen Város Önkormányzatának Polgármesteri Hivatala, a Debreceni Humán Szolgáltató Közhasznú Társaság (DEHUSZ), a Debreceni Családsegítő Szolgálat, a Városi Szociális Szolgálat (VSZSZ), az Idősek háza, a Magyar Ökumenikus Szolgálat (MÖSZ), a Vöröskereszt, iskolák, kórházak stb.

A kimeneti eredmények feltárásához a *két program összes résztvevőjé*nek (435 fő) teljes névsorát, születési idejét és lakhelyét tartalmazó lista állt rendelkezésre. A longitudinális panelvizsgálat célja az érintettek teljes körének felmérése volt egy egységes kérdőívvel[11] (személyes megkeresés, telefonos lekérdezés, illetve online), amelynek során a hólabda módszere is segített az érintettek helyzetének feltárásában. A kutatást egyértelműen nehezítette a longitudinális jellege, miszerint 10 év telt el a programok befejezését követően, és az egykori résztvevőkkel számtalan változás történhetett (családi állapot, név, lakóhely stb.). Az alapsokaságból 113 fővel (25,9%) (80 fő közhasznú, 33 fő közmunkaprogram) sikerült teljes kérdőívet kitöltetni, ezért a munkaerő-piaci státuszok nyomon követéséhez újabb mennyiségi adatfelvételi eljárásra volt szükség. Külső, hivatalos adatbázisként szolgált az álláskeresők nyilvántartási rendszere[12], amelyből egy munkatárs segítségének köszönhetően sikerült lekérdezni (2008 II.) az egykor részt vevő és jelenleg is regisztrált személyek névsorát. Ezen kívül a közhasznú programban számtalan ma is működő intézmény vett részt az egykor kiközvetített személyek munkáltatóiként, és a felkeresésüket követően számtalan érintettről adtak információt. Mindez kulcsfontosságú bizonyítékként szolgált arra, hogy fel lehessen mérni, kik dolgoznak a program óta ugyanazon a munkahelyen, tehát feltételezhetően az egykori támogatott státuszukat piaci munkaviszonyra váltották.

Összesítve az adatfelvételeket, a 435 fős alapsokaság munkaerő-piaci *kimeneti eredménye 3 típus*ba sorolható: reintegráltak, azaz biztosan dolgozók (96 fő), regisztrált álláskeresők (63 fő) és nem regisztráltak (276 fő). A *reintegrációs arány* azt fejezi ki, hogy a teljes sokasághoz (435 fő) vagy az adott program létszámához viszonyítva hányan dolgoztak a megkérdezés idején. A reintegráltakon belül egy kisebb altípus meghatározása volt indokolt, a „10 éve ugyanott dolgozóké". *Orsovaiék (2001)* nyomán reintegráltnak tekinthető az a személy, aki tartósan elhelyezkedett az *elsődleges vagy a másodlagos* munkaerőpiacon, és önálló álláskereséssel vagy a támogatott foglalkoztatását piaci munkaviszonnyá alakítva érte ezt el.

A hajdúböszörményi programvizsgálat

A második vizsgálat aktualitását a gazdasági világválság idején bevezetett „Út a munkához" program adta: vajon a közfoglalkoztatás átalakítása hozott-e változást mennyiségi és minőségi szempontból. A feltételezés szerint ennek a beavatkozási formának alacsony reintegrációs hatása lesz a gazdasági és piaci körülmények miatt, ezért újabb komplex értékelő kutatás elvégzésére került sor. Ennek keretében ugyanúgy a programszervezés menedzsmentjét, illetve a résztvevők munkaerőpiaci státuszát követtem nyomon mennyiségi és minőségi adatfelvételi technikák kombinálásával (1. ábra).

A vizsgálat helyszíne – egy munkaerőpiaci helyzetből hátrányos helyzetű vidéki kistérségi központ – Hajdúböszörmény volt, ahol a válság negatív hatásai különösen felerősödtek a sajátos foglalkoztatási szerkezetéből adódóan. A recesszió érzékeny ágazatainak (mezőgazdaság, építőipar, textilipar) keresletcsökkenése ugyanis lokálisan nagymértékű elbocsátási hullámot generált, például a legnagyobb foglalkoztató cég – a külföldi érdekeltségű *General*

[11] A programok résztvevőinek adatai nyilvánosságra nem kerültek, és az adatbázis a törvényben meghatározott módon került felhasználásra. Az interjúzás módszertani és etikai szabályainak betartásával történt (*Heltai – Tarjáni, 1999*).

[12] Észak-alföldi Regionális Munkaügyi Központ Debreceni Kirendeltsége és Szolgáltató Központ.

Electric Hungary Rt. (GE) – több lépcsőben 30-35%-os leépítést hajtott végre. Habár a regisztrált álláskeresők aránya (13,18%) nem volt kiemelkedő megyei szinten, de ez az érték 33,2%-kal nőtt az előző év azonos negyedévének adataival összehasonlítva (*Szabóné, 2010*).

A menedzsment kapcsán az önkormányzat Szociális Osztály és Városi Gyámhivatalának, a Városüzemeltetési Intézménynek és a Munkaügyi Kirendeltségnek a szervezési és kiközvetítési gyakorlatát elemeztem, például a szervezőkkel, csoportvezetőkkel készített félig strukturált interjúk, mélyinterjúk segítségével, továbbá csoportmegbeszélésekkel vagy a kiközvetítési helyszínek felkeresésével, a nyilvántartások elemzésével. A kiközvetítés sikerességének és átgondoltságának méréséhez a *Ferge-féle (1969)* – az egyének tőke- és munkapiacon betöltött pozíciójának (betöltött munkakör és beosztás) vizsgálatán alapuló – úgynevezett „munkajelleg"-csoportokat (6-féle) használtam fel. Eszerint a közcélú foglalkoztatás 34-féle munkakörben valósult meg, amelyek ezen klasszikus típusokba besorolhatók: segédmunkás, betanított munkás (pl.: gondnok, gyermekkísérő, közbiztonság-segítő stb.), szakmunkás (pl.: ács, kőműves, asztalos, bádogos stb.), ügyviteli, irodai munka (pl.: adminisztrátor, informatikai segítő stb.), beosztott értelmiségi (pl.: családgondozó, pályázatfigyelő, szociális munkás stb.), vezető értelmiségi (csoportvezető). Végül a *Pearson-féle* korrelációval számszerűsítettem a munkajelleg és az iskolai végzettség változója közötti összefüggést, amelyből következtetni lehetett arra, hogy a szervezők a legmegfelelőbb személyeket közvetítették-e ki adott feladat elvégzésére. Vajon az érintettek a képességeikhez, készségeikhez igazítottan dolgoztak a programban, vagy „alul" hasznosították a meglévő humántőkéjüket.

A másik vizsgálati dimenzió a *résztvevők munkaerő-piaci státuszára* vonatkozott. A város 2009. évi közfoglalkoztatási tervében[13] átlagosan évi 400 fő bevonását tervezték. A kutatás során kitűzött cél minden második személy megkeresése volt, és a véletlenszerűen kiválasztott *mintába 191 fő* került, amely a nem, kor független változója, valamint a munkacsoportok nagysága szerint reprezentatívnak tekinthető a felvétel idejében dolgozók létszámához (2009. november: 377 fő) képest. Itt részletesebb bemeneti és kimeneti mérésekre nyílt lehetőség, amely az érintettek szociodemográfiai jellemzőinek és foglalkoztatási életútjának részletes feltárását biztosította. Az első esetben célcsoport-specifikus kérdőíveket használtam (főkomponensei: nem, kor, iskolai végzettség, családi állapot, háztartások jövedelemszerkezete, foglalkoztatási életút, munkahely-keresési technikák, háztáji termelés stb.). A reintegrációs arányt ugyanúgy longitudinális panelvizsgálat keretében mértem, amikor is a program befejezését követően több mint 2,5 év múlva (2012. július) felkerestem a mintába került 191 főt. Itt 5 kimeneti típus született: reintegrált (37 fő), közfoglalkoztatott (78 fő), álláskereső (29 fő), szociális ellátásban részesülő (15 fő), egyéb (32 fő: nyugdíjas, GYES, GYED, elköltözött, nem elérhető). Mindezek bevallás alapján készültek el, és kontrollmódszerrel sikerült ellenőrizni a START közmunkaprogramban dolgozók hiteles névsorát. A tanulmányban mind a debreceni, mind a böszörményi vizsgálatok eredményei közül a reintegráltak csoportját és a reintegrációt befolyásoló tényezőket emeltem ki.

[13] A város képviselőtestülete a 95/2009 (III.26.) önkormányzati határozatával fogadta el a 2009. évi közfoglalkoztatási tervet, amelynek keretében április 1-jétől éves átlagban 400 fő közcélú foglalkoztatását tűzte ki célul, ezzel az előző évi létszámhoz képest 60%-kal több főt kívántak bevonni (*HBVÖ, 2009*).

ELEMZÉSEK: A DEBRECENI PROGRAMOK EREDMÉNYE

A debreceni programok (435 fő) kimeneti főtípusait az 1. táblázat szemlélteti. Együttesen kezelve a két programot a panelvizsgálat eredménye szerint a *reintegrációs ráta 22,06%*, azaz az összes résztvevő közül *96 fő*ről biztosan tudható, hogy a vizsgálat idején bejelentett foglalkoztatási jogviszonnyal rendelkezett.

Összevetve a bevezetésben is leírt hatásvizsgálatok eredményeivel, mind az együttes és a külön (8,62%, 33,19%) számolt reintegrációs arány kiemelkedően magas, amely részben az új módszertani megközelítéssel magyarázható. A dolgozók között kétszer többen voltak nők (67 fő, 69,7%), mint férfiak (29 fő, 30,2%).

Mindezt összevetve a nemek bemeneti arányával – ahol közel negyedével többen voltak férfiak (62,5%, 37,4% nő) – kiderült, hogy a nők sikeresebben jutottak tartós munkaviszonyhoz. Ennek okát szervezési vagy külső feltételekkel lehetett megmagyarázni, ugyanis mind a befogadó intézményekben, mind a későbbi új státuszoknál főleg nőket alkalmaztak. Debrecenben a recesszióval járó ipari struktúraváltás szakipari vagy műszaki végzettségű férfiakat érintett, akiknek többek között a kiépülő vállalkozói szférában nyílt munkalehetőség. Mivel a mindenkori gazdaság függvénye a munkaerő-kereslet változása, ezért logikusnak tűnt összeilleszteni a másodlagos munkaerőpiacot a tényleges piac bővülésével. A reintegráltak közül 20 nő szociális és egészségügyi területen, míg 25 fő ügyviteli, irodai munkakörben dolgozott a megkérdezés idején, azaz e szféráknak nőtt a kereslete a recessziót követően, hűen tükrözve ezen ágazatok elnőiesedését a hazai foglalkoztatási struktúrában (*Csoba, 2001; Frey, 2002*).

Életkor szerint a 39–48 évesek (42 fő, 42,7%) előfordulása volt a leggyakoribb, és a reintegráltak közel 75%-a legalább középfokú végzettséggel (39 fő érettségizett – 50,64%, 17 fő főiskolai vagy egyetemi diploma – 22%) került a programba. A 435 fő bemeneti eredményeivel összevetve az elhelyezkedés egyik kulcsfontosságú változójának tekinthető a végzettség, amit a jó közepes ($r = -0,578$) korrelációs együttható értéke is alátámaszt. A reintegráltakon belül elkülöníthető a „10 éve ugyanott dolgozók" altípusa, ahová 39 fő (2 fő Tücsökzene, 37 közhasznú foglalkoztatási program) tartozott, aki ugyanabban az intézményben dolgozott, mint ahová 10 éve kiközvetítették, azaz a befogadó intézmények egyfajta toborzási eszközként használták a közfoglalkoztatási programokat, és lefölözték a legjobb szociodemográfiai, szakmai tulajdonságokkal rendelkező személyeket. (Elképzelhető, hogy ez a program helyettesítő hatásának tekinthető.)

A csoport sikeres reintegrációjának hátterében számtalan *endogén* és *exogén tényező*t sikerült azonosítani. Az első esetben a kiválasztási és kiközvetítési gyakorlat célzottságára utalt a *„megfelelő helyen és időben a megfelelő ember" elve,* és ugyancsak *fontosnak bizonyult a közhasznú*

1. táblázat

A debreceni programban részt vevők jelenlegi státusz szerinti megoszlása (2008)

	Tücsökzene közmunka		Közhasznú program		Együtt	
Státusz/mértékegység	fő	%	fő	%	fő	%
1. dolgozik, reintegrált	17	8,63	79	33,19	96	22,07
2. regisztrált álláskereső	40	20,30	23	9,66	63	14,48
3. nem regisztrált	140	71,07	136	57,14	276	63,45
Összesen	197	100,00	238	100,00	435	100,00

Forrás: saját longitudinális panelvizsgálat alapján

program esetén egy-egy befogadó intézmény által nyújtott szakmai és emberi elismerés, a mentorálás (*Szabó, 2008; Szabó – Csoba, 2009*). A debreceni programszervezés kiemelten „jó gyakorlatnak" tekinthető az országos példákhoz képest, hiszen *lokális szinten a szervező szakértői gárda jól működtette a foglalkoztatáspolitikai beavatkozások és a szociális ellátói rendszer találkozását jelentő piacot.* Külső tényezőnek a „megfelelő idő" tekinthető, azaz a mindenkori gazdaság konjunkturális vagy dekonjunkturális állapota. Mivel *a recessziót követő megélénkülés éveiben szervezték a vizsgált programokat,* az elsődleges munkaerőpiac keresletének növekedése miatt *eleve nagyobb esély volt a programból való kilépést követően az elhelyezkedésre,* amit a támogatott státuszok véglegesítésének évei (1999–2001) is alátámasztottak.

A HAJDÚBÖSZÖRMÉNYI „ÚT A MUNKÁHOZ" PROGRAM EREDMÉNYEI

Az önkormányzat menedzsmentgyakorlatának elemzése szerint a válság idején bevezetett centralista, univerzális program korlátozott személyi, anyagi és tárgyi feltételek mellett várta el az aktív korú nem foglalkoztatott személyek fokozottabb munkába vonását és hatékonyabb forgatását. Ráadásul mikroszinten a másodlagos piac kiszorító hatása felerősödött a piaci szereplőkkel szemben, azaz helyi vállalkozók forgalmát csökkentette (végső soron a munkaerő-megtartó képességét). Indirekt bizonyítására a program pénzügyi elszámolása szolgált, miszerint az önkormányzat „megtakarítások" tétele címén jelentős kiadáscsökkenést könyvelt el a különböző közfeladatok és szakipari munkák közcélú dolgozókkal történő elvégeztetésével. A kiközvetítést és szervezést illetően sikerült feltárni, hogy a szervezők lehetőségük szerint differenciálták a célcsoportot, ezzel növelve az esélyét az egyes személyek képességüknek és képzettségüknek megfelelő munkakörökben történő foglalkoztatásának. A Ferge-féle „munkajelleg csoportok" felhasználásával közepesen erős volt a számolt korreláció ($r = 0{,}501$, $P =< 0{,}001$) a betöltött munkakör munkajelleg csoportjának és a legmagasabb iskolai végzettségnek a változója között, azaz össze tudták illeszteni a másodlagos piac keresletét és a kínálatot ennek figyelembevételével. Ugyanakkor a sokaság bizonyos hányada (30%) képzettségéhez képest „alul-, illetve túlfoglalkoztatott" volt, amely megfelelő munkalehetőségek hiányán túl az emberi tényezők és a kapcsolati tőke szerepével is magyarázható. Számos kutatásban visszaköszön, hogy az ismeretség és a kapcsolatok akár a közfoglalkoztatott személy elhelyezkedésénél is szerepet játszanak, sőt szélsőséges helyzetben akár a *Móricz*-regényekből jól ismert „Urambátyám" viszonyának reneszánszát is meg lehet találni a kistelepüléseken (*Váradi, 2009*).

A résztvevők (191 fő) első kérdőíves felmérésének eredményei azt igazolták vissza, hogy az UMA univerzális jellegéből fakadóan rendkívül heterogén szociodemográfiai változókkal vagy foglalkoztatási életutakkal rendelkező célcsoportot érintett. A több mint 2,5 év múlva végzett longitudinális mérés eredményét a 2. táblázat ismerteti.

2. táblázat
A hajdúböszörményi UMA-programban részt vevők státusz szerinti megoszlása (2012)

Státusz/mértékegység	Fő	%
1. dolgozik, reintegrált	37	19,37
2. közfoglalkoztatott, körben forgó	78	40,84
3. álláskereső	29	15,18
4. szociális ellátásban részesülő	15	7,85
5. egyéb információ	32	16,75
Összesen	191	100,00

Forrás: saját felmérés

A módszertani résznél leírtak szerint a válságot követően alacsony elhelyezkedési arányt feltételeztem, ezzel szemben *37 fő*

– 19,37%-os reintegrációs ráta – bejelentett munkaviszonnyal rendelkezett. Közöttük kiegyenlített a nemek aránya, holott a mintában (191 fő) nagyobb volt a férfiak részaránya (57,6%). Életkort tekintve a csoport 43,2%-a 28 év alatti (16 fő), amelyet összevetve a kohorsz bemeneti arányával (29,3%), kifejezetten magas értéket ért el. Az egyes kategóriák elemzése alapján megállapítható, hogy a közfoglalkoztatást követően a fiatalabb korosztály tagjainak jobban sikerült elhelyezkednie az idősebbekhez képest.[14] A dolgozók *83,7%-ának legalább középfokú végzettsége* volt, azaz a nyílt munkaerőpiac belépője minimum egy szakiskolai bizonyítvány. A diplomával rendelkezők (10 fő) előfordulási gyakorisága viszont kétszerese volt a bemeneti arányuknak, tehát megerősítve a debreceni vizsgálatnál számolt jó közepes korrelációt, a képzettséggel egyenes arányban nőhet a reintegráció valószínűsége. Itt indokolt kitérni arra a *helyi innovatív kezdeményezésre* (Mórahalom példáján), miszerint a város népességmegtartó képességének növelése érdekében a regisztrált diplomás fiatalokat bevonták a programba, hogy kamatoztatva szaktudásukat közcélú dolgozók legyenek az önkormányzat egyes osztályain vagy a különböző intézményekben. Ennek a befektetői szemléletnek köszönhetően az érintettek felelősségteljes munkaköröket töltöttek be, miközben a kilépéshez szükséges piacképes szakismereteket is elsajátították. A célcsoport „lefölözése" azonban nem kamatozódott a lokális humánkapacitás szintjén, ugyanis a közpénzből finanszírozott programot követően nem volt forrás létszámbővítésre. Ugyanakkor ez a lokális példa is megerősíti, hogy a legjobb szociodemográfiai paraméterekkel rendelkezők számára sem volt státusz az elsődleges piacon.

Mind a családi állapotot és a háztartások szerkezetét tekintve heterogén a reintegráltak csoportja, viszont markánsabb arányban fordultak elő az egyedülállók. Míg a teljes mintában minden harmadik személy tartozott ide, addig a dolgozóknak közel a fele (48,6%, 18 fő), ráadásul 72%-uk még egy háztartásban élt a szülőkkel. Őket nagyságrendileg a két- vagy háromgyerekes házasok (10 fő, 27%) követték, míg a háztartás jövedelemszerkezete alapján a dolgozók többsége (59,4%) legalább 100–150 ezer Ft közötti havi bevétellel rendelkező típusból került ki.

A *reintegrációt befolyásoló tényezők* közül a menedzsment munkáját fémjelzi, hogy 5 fő a programot követő rövidebb-hosszabb időn belül a kiközvetítés helyén piaci státuszt kapott. Ők „jó helyen és jó időben" dolgoztak az UMA keretében, míg a befogadó intézmények (nem önkormányzati fenntartású szociális intézmény 2 fő, városi középiskola 3 fő) a kedvező finanszírozású támogatott álláshelyekkel potenciális alkalmazottakat toboroztak. A szervezők értékteremtő foglalkoztatásra törekedve bizonyítottan jól illesztették össze a közcélú munkaköröket a végzettségek alapján, amelynek kimeneti hozadéka is lett, ugyanis minden harmadik reintegrált személy közcélúként hasonló munkakört látott el, és az ott szerzett tapasztalatokat (pl.: pályázatfigyelés, programozás, konyhai kisegítés, szakmunkák stb.) fel tudta használni. Az exogén gazdasági helyzetet tekintve viszont megállapítható, hogy a 37 fő munkahelyének típusa rendkívül szerteágazó, azaz nem lehet bővülő kereslettel jellemezhető ágazatot kiemelni, a válságnak még nincsen vége. A lokális piac zárt, a meghirdetett álláshelyek száma rendkívül kevés.

[14] A program eleve diszkriminálta az 55 év felettiek részvételét, amit mind a szakma, mind a programszervezők indokolatlannak tartottak. A debreceni panelvizsgálat is igazolta, hogy az utóbbi évtizedben ez a célcsoport a „kevésbé gyors tempót diktáló" másodlagos piacon megszerezhette a nyugdíjba vonuláshoz szükséges hiányzó munkaidejét.

A közfoglalkoztatott személyek mezőgazdasági kapcsolata

Habár a tanulmány a programok kimenetelére fókuszált, mégis fontos aktualitás a következő. Az UMA egyik céljaként 2009-ben megfogalmazták, hogy a stagnáló, tőkehiányos térségekben a helyi gazdaság fellendítését szolgálhatja (*Keller – Bódis, 2012*). Napjaink központi programjában növekvő mezőgazdasági tartalmú foglalkoztatási lehetőségek nyíltak, amelyek számtalan kérdést vetnek fel; kit vonnak be, milyen céllal, mit termelnek, hol és milyen anyagi, tárgyi, személyi feltételek mellett. *Biró és szerzőtársai (2012)* szerint a foglalkoztatás bővülését nem lehet kizárólag az ágazat termelői oldalára alapozni, amely a marginalizálódott csoportokon átmenetileg segíthet, sokkal inkább komplex vertikális fejlesztésekre lenne szükség (*Biró et al., 2012*). A második vizsgálati helyszínen jelenleg is zajlik egy nagyobb mezőgazdasági projekt, amelynek hatékonysága szintén megkérdőjelezhető.

Csupán az érintettek oldaláról milyen aktivitás, szakértelem várható? Visszatekintve a panelvizsgálat résztvevőire, még 2009-ben felmértem a mezőgazdaság öngondoskodó funkciójának (*Biró et al., 2012*) jelenlétét. Feltételeztem, hogy az érintett célcsoport körében a több lábon állás fontos szerepet játszhat, és a háztartás alacsony bevételeit kiegészítik. Habár a 191 fő 85%-a (161 fő) termelésre alkalmas saját kerttel rendelkezett, közülük csak 63-an (39,1%) gazdálkodtak benne önellátási céllal. Tovább árnyalta mindezt, hogy ezen személyek átlagéletkora 45 év feletti, és mezőgazdasági kötődésük volt szakmai végzettség nélkül. A gazdálkodás típusát tekintve minden második személy állattartással és konyhakerti termesztéssel is foglalkozott. Döntően nem értékesítették a megtermelt javakat, tehát minimális jövedelemkiegészítést jelentett számukra a mezőgazdasági tevékenység. Az alacsony érdekeltség hátterében az áruházláncok fogyasztói árai vagy a mezőgazdasági termesztési szaktudás hiánya egyaránt szerepelt. Természetesen mindezekből nem szabad következtetéseket levonni, de elgondolkodtató lehet esetlegesen a programok keretében történő termelés színvonalát és személyi feltételeit illetően.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Hazánkban az elmúlt évtizedek során alkalmazott közfoglalkoztatási rendszer többnyire rövid távú finanszírozási vagy egyéb érdekek csapdájába került átmeneti megoldási kísérlet. Az eszköztípusok céljait tekintve elvesztették eredeti allokációs funkciójukat, a reintegráció helyett sokkal inkább a rászorultsági alapú ellátási formák jogosultságának megszerzését szolgálták. Ez az állami beavatkozási forma a vidéki tartós munkanélküliség rendkívül heterogén célcsoportját nem képes makroszinten kezelni, viszont lokális viszonylatban lehetnek kivételek. A tanulmányban szereplő két eredményes gyakorlat azt bizonyította, hogy a *programszervezés menedzsmentje kulcsfontosságú szerepet játszik a későbbi reintegrációs sikerekben*. A közfoglalkoztatott dolgozók kiválasztása és képességeikhez, készségeikhez igazított kiközvetítése felkészült és elhivatott szakmai gárda munkáját követeli. Ugyanakkor a rendszernek nem érdeke a jó színvonalú menedzsment, sokkal inkább a segélyezettek forgatása.

1. Mindezek alapján javaslom a jövőben a sikeresebb programszervezés személyi, tárgyi és anyagi feltételeinek megteremtését. A programok átmeneti statisztikajavító hatása helyett arra kellene helyezni a hangsúlyt, hogy minél több vidéki önkormányzat minél jobban szervezze meg a kötelező közfeladatainak ellátását. Ha az érintettek nagyobb hányada lépne ki a rendszerből az elsődleges piacra, akkor aktív befizetőket nyerne az állam és a helyi gazdaság, nem pedig újból ellátásra szorulókat. Tény, hogy

a másodlagos piac számtalan szegmense kompetitív viszonyban áll a piaci szférával, azaz direkt beavatkozással sok esetben alacsonyabb hatásfokon végeztetett el közfeladatokat a piaci vállalkozásokat helyettesítve. Lényegében a megszorító és költségtakarékos megoldást kínáló másodlagos piac keresletcsökkenést generálhat.

2. Mind a debreceni, mind a hajdúböszörményi példa esetén újszerű módszertani megközelítést alkalmazva, longitudinális panelvizsgálattal lényegesen magasabb reintegrációs eredményeket mértem, mint a korábbi hazai kutatások. Ennek hátterében a gazdasági ciklusok fázisaihoz illeszkedő mérési időintervallum állt, másrészt a célzott és szakmailag helytálló programszervezés volt az oka. Mindkét esetben jól feltárták a komparatív jellegű munkaerőkeresletet és azt támogatott munkakörökkel fedezték. Évekkel később az így kiközvetített személyek véglegesítették a támogatott munkaviszonyukat.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Bánfalvy Cs. (1998): A munkanélküliség. 2. átdolgozott és bővített kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest – (2) Bass L. (2010): Az „Út a Munkához" program hatása – egy kérdőíves felmérés tapasztalatai. Esély, 21. évf. 1. sz. 46-65. pp. – (3) Biró Sz. – Székely E. – Hamza E. – Molnár A. – Rácz K. – Tóth K. – Tóth O. – Varga E. (2012): A mezőgazdasági foglalkoztatás bővítésének lehetőségei. AKI, Budapest, 59-69. pp. – (4) Boone, J. – Ours, J. (2004): Effective Active Labor Market Policies. The Institute for the Study of Labor (IZA), Discussion Paper No. 1335. Bonn, 40 p. http://ftp.iza.org/dp1335.pdf – (5) Csoba J. (2001): Közmunkások Magyarországon. Munkaügyi Szemle, 45. évf. 11. sz. 40-44. pp. – (6) Csoba J. – Nagy Z. – Szabó F. (2010): Aktív eszközök, munkaerőpiaci programok kontrollcsoportos, többváltozós értékelése. ÁFSZ megbízásából TÁMOP 1.3.1. kiemelt program 3.2. A foglalkoztatáspolitikai döntések megalapozása. Debrecen, 160 p. – (7) Dögei I. – Mód P. (2007): A közcélú munka értékelése. In: Frey M. (szerk.) et al.: A foglalkoztatáspolitika aktív eszközei hatásainak vizsgálata 2001-2006. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet Munkaügyi Igazgatóság, Budapest, http://mukutir.telco-system.hu/kutatas.plt?ks_no=186 – (8) Fehér A. (2005): A vidékgazdaság és a mezőgazdaság. Agroinform Kiadó, Budapest, 336 p. – (9) Ferge Zs. (1969): Társadalmunk rétegződése. Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, Budapest – (10) Ferge Zs. (2008): Rögös út a munkához. Népszabadság 2008.04.13. http://www.nol.hu/archivum/archiv-488204 – (11) Firle R. – Scharle Á. – Szabó P. A. (2007): A rendszeres szociális segély munkakínálati hatása. In: Cseres-Gergely Zs. – Scharle Á. (szerk.): Közelkép, jóléti ellátások és munkakínálat. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 75-90. pp. http://econ.core.hu/file/download//MT07kozel.pdf – (12) Frey M. (1993): A közhasznú foglalkoztatás munkaerő-piaci hatásai. Munkaügyi Szemle, 37. évf. 5. sz. 30-37. pp. – (13) Frey M. (2002): A munkaerőpiaci politika jogszabályi és intézményi környezetének piacgazdasági fejlődéstörténete. In: Fazekas K. (szerk.): Munkaerő-piaci Tükör 2002. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 177-240. pp. http://econ.core.hu/doc/mt/2002/hun/frey.pdf – (14) Frey M. – Simkó J. (1993a): Az aktív munkaerőpiaci programok értékelésének módszerei I. Statisztikai Szemle, 71. évf. 11. sz. 903-917. pp. – (15) Frey M. – Simkó J. (1993b): Az aktív munkaerőpiaci programok értékelésének módszerei II. Statisztikai Szemle, 71. évf. 12. sz. 977-987. pp. – (16) Frey M. – Boda D. – Dögei I. – Gere I. – Mód P. – Simon P. (2007): A foglalkoztatáspolitika aktív eszközei hatásainak elemzése 2001-2006. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet Munkaügyi Igazgatóság, Budapest, 114. p. http://mukutir.telco-system.hu/kutatas.plt?ks_no=186 – (17) Galasi P. – Nagy Gy. (2012): Aktív munkaerő-piaci eszközök. In: Fazekas K. – Scharle Á. (szerk.): Nyugdíj, segély, közmunka. OFA, Budapest, 182-194. pp. – (18) Heltai E. – Tarjányi J. (1999): A szociológiai interjú készítése. TÁRKI, Budapest, 38. p. http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/html/a509.html – (19) Hudomiet P. – Kézdi G. (2008): Az aktív munkaerő-piaci programok nemzetközi tapasztalatai. Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás, 3. évf. 1. sz. 3-37. pp. http://www.kormanyzas.hu/081/01_Hudomiet-Kezdi.pdf – (20) Jászberényi Á. – Szabó J. (2006):

A segélyezettek együttműködési kötelezettségének szabályozása. In: Landau E. (szerk.): A szociális segélyezettek új típusú együttműködési kötelezettsége. Magyar Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete, Budapest, 56. p. – (21) Keller J. – Bódis L. (2012): Települési önkormányzatok. In: Fazekas K. – Scharle Á. (szerk.): Nyugdíj, segély, közmunka. OFA, Budapest, 63-74. pp. – (22) Kézdi G. (2004): Az aktív foglalkoztatáspolitikai programok hatásvizsgálatának módszertani kérdései. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP, 2. sz. 56. p. – (23) Kézdi G. (2011): Foglalkoztatáspolitikai programok hatásvizsgálata In: Munkaerőpiaci Tükör 2011. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 41-72. pp. – (24) Orsovai Sz. – Palotai I. – Pálinkó É. (2001): A közhasznú munka haszna. Munkaügyi Szemle, 44. évf. 12. sz. 37-43. pp. – (25) Sarudi Cs. (2003): Térség- és vidékfejlesztés. A magyar térgazdaság és az európai integráció. AGROINFORM Kiadó és Nyomda Kft., Kaposvár, 210-244. pp. – (26) Szabó A. – Csoba J. (2009): Munkanélküliek reintegrálódási esélyei egy hátrányos kistérségben. In: Paksi V. – Tibori T. (szerk.): Absztrakt füzet. Változás. Válság. Váltás. Hu, Magyar Szociológia Társaság éves konferenciája, Gazdaság és társadalom viszonya szekció, 2009. 11. 13-14. Debrecen, http://www.szociologia.hu/dynamic/MSZT_konf2009_Absztraktfuzet_1107.pdf – (27) Szabóné Lévai Á. (2010): Tájékoztató Hajdúböszörmény város önkormányzat képviselőtestületének 2010. április 29-én tartandó ülésére. Előterjesztés. Észak-alföldi Regionális Munkaügyi központ Hajdúböszörményi kirendeltsége, 30. p. – (28) Tajti J. (2009): Aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök működése 2009-ben. Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, Budapest 67. p. www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=stati_foglalk...eszk_2009.pdf – (29) Váradi M. M. (2009): Az Út a Munkához program hatásvizsgálatának eredményei. Kutatási Összefoglaló, MTA Térségfejlesztési Kutatások Osztálya, Budapest, 31. p.